

La configuració de la premsa valencianista democràtica (1976-1987)¹

*The configuration of the democratic Valencianist press
(1976-1987)*

Francesc Martínez Sanchis²

Periodista i doctor en comunicació.
Professor associat de la Universitat de València.
Francesc.T.Martinez@uv.es

La configuració de la premsa valencianista democràtica (1976-1987)

The configuration of the democratic Valencianist press (1976-1987)

RESUM:

La fi del sistema repressor franquista contra la cultura valenciana va crear un ambient favorable al desenvolupament de la premsa en català. Durant la transició democràtica i la primera legislatura autonòmica, entre 1976 i 1987, van nàixer al País Valencià 112 revistes escrites en català o bilingües amb un ús preferent d'aquesta llengua, que configuren la primera premsa valencianista de la democràcia. Per analitzar-la hem realitzat una recerca en tretze centres hemerogràfics i arxius. Això ha permès fer un estudi bibliomètric del sector per a determinar-ne les característiques. Una de les conclusions d'aquest article és que aquestes publicacions no van consolidar un mercat normalitzat, tant de lectors com publicitari, ni tampoc han estat determinants en la normalització lingüística. Aquests mitjans de comunicació van sofrir entrebancs polítics i econòmics en un context històric enterbolit per l'anomenada *Batalla de València* i el regionalisme conservador conegut com a *blaverisme*, que qüestiona la unitat de la llengua catalana i la seua normalització.

PARAULES CLAU:

nou valencianisme, identitat valenciana, autonomia política, Batalla de València, llengua minoritzada, normalització lingüística.

The configuration of the democratic Valencianist press (1976-1987)

La configuració de la premsa valencianista democràtica (1976-1987)

ABSTRACT:

The end of Franco's repressive system against Valencia's culture built up a favorable environment for the development of the Catalan-language press. During Spain's democratic transition and in the first autonomous regional legislature, between 1976 and 1987, 112 magazines published in Catalan or in bilingual format with preferred use of this language made their appearance in Valencia, forming the first Valencianist press of the democratic period. To analyze this press, we carried out research on thirteen newspaper libraries and archives. This allowed a statistical study of the sector to determine its characteristics. One of the conclusions of this paper is that these publications did not consolidate a normalized market in terms of readers or advertising, nor were they decisive in linguistic normalization. These media encountered many political and economic difficulties in a historical context muddled by the so-called "Battle of Valencia" and the conservative regionalism known as *Blaverisme*, which questions the unity of the Catalan language and its normalization.

KEYWORDS:

new Valencianism, Valencian identity, political autonomy, Battle of Valencia, minority language, linguistic normalization.

1. Introducció

L'objectiu d'aquest article és oferir una succinta aproximació a les característiques de la premsa valencianista sorgida entre 1976 i 1987, anys que abracen la Transició i la primera legislatura autonòmica. Els anys de la recuperació de la democràcia i l'autogovern. Una història recollida en 112 publicacions periòdiques la majoria de les quals han estat promogudes per persones vinculades a sectors del nou valencianisme inspirat en el pensament de Joan Fuster sobre la qüestió nacional valenciana, l'obra més emblemàtica del qual és *Nosaltres, els valencians*, que va contribuir a articular un discurs progressista sobre la identitat valenciana.

El nou valencianisme, també anomenat *valencianisme progressista* o *nacionalisme valencià*, va experimentar una certa expansió en els anys setanta i vuitanta del segle xx. Aquest moviment va dipositar en la premsa moltes de les esperances de normalització de la llengua i de difusió de les seues idees polítiques i culturals. Utilitzà la premsa com una eina d'afirmació de la identitat valenciana d'arrel lingüística catalana. Una premsa que, tot i que no ha assolit una presència àmplia i generalitzada arreu del País Valencià, es caracteritza per usar el català com a instrument recuperador de la identitat davant d'uns mitjans hegemònics escrits en castellà, erigits com un factor històric de castellanització.³ És una premsa, per tant, amb febleses associades al fet sociolingüístic d'emprar una llengua minoritzada i subalterna, el català, sotmesa a un conflicte lingüístic que en qüestiona la normalització i permanència en terres valencianes.

Precisament dues de les hipòtesis que volem plantejar en aquesta investigació giren al voltant de la condició subalterna que viu aquesta premsa en l'ecosistema comunicatiu valencià. La primera és que la premsa valencianista democràtica és un model de periodisme popular que no va poder consolidar un mercat normalitzat, tant de lectors com publicitari, a causa de diversos factors socioeconòmics i polítics. A més del seu retard històric per l'entrebancada evolució del periodisme en català en terres valencianes, pensem que aquest sector va sofrir en la Transició greus dèficits de finançament publicitari, manca de professionalització i d'ajuda institucional, i una nul·la implicació de la burgesia valenciana. La segona hipòtesi deriva de l'anterior. Planteja que el resultat d'aquest procés carregat de dificultats donarà lloc a una premsa feble i fluctuant que no podrà actuar com un vertader contrapés comunicatiu de la premsa en castellà.

2. Metodologia i fonts

Per analitzar l'evolució d'aquesta premsa, a més de la revisió bibliogràfica pertinent, hem realitzat una recerca en tretze centres hemerogràfics i arxius, entre els quals la Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu, l'Hemeroteca Municipal de València, la Biblioteca Municipal Enric Valor de Catarroja i l'Arxiu de Saó Edicions. Per als investigadors de la comunicació, el mètode hemerogràfic segueix essent un instru-

ment adequat per a estudiar la premsa. A través d'aquesta metodologia hem pogut realitzar tres coses: una catalogació de les publicacions periòdiques (112 en total), una descripció i història del material periodístic, i un petit estudi bibliomètric d'aquesta premsa. Cal destacar que l'anàlisi bibliomètrica ha centrat l'atenció principalment a detectar les febleses d'aquest sector per tal d'entendre per què no ha aconseguit la normalització en el mercat. Per això, en un afany de sistematització màxima, hem adoptat sols sis criteris bàsics d'estudi.

1. *Tipus de publicació segons el contingut.* Permet esbrinar allò que difonen els periòdics, el seu origen i la seua tipologia. Això ens ha permés acotar 18 tipus diferents de revistes, que exposem més avant en una taula.

2. *Tipus de publicació segons la periodicitat.* Aquest element mesura l'impacte social de les publicacions: com més periodicitat, més impacte.

3. *Tipus de publicació segons l'àmbit territorial de difusió.* Inclou dues variables complementàries: el lloc d'edició i el territori on es distribueix cada publicació.

4. *Tipus de publicació segons la titularitat de l'empresa editora.* Ens aproxima a la modalitat de creació de cada periòdic per l'editor (fórmules societària o associativa), al coneixement del propietari (empresa privada, associació, partits polítics, sindicats...), i a l'organització interna i funcionament de les publicacions. I també aporta dades sobre la seua dimensió social, és a dir, la relació entre aquestes revistes i la comunitat de referència.

5. *Tipus de publicació segons el finançament.* Aquest criteri ajuda a conèixer les fórmules de gestió de cada revista (ingressos i formes de venda i distribució), alhora que dóna informació sobre la viabilitat econòmica del projecte i la seua fortalesa o feblesa. En aquest apartat s'inclouen les variables d'ingressos següents: publicitat, venda en quioscos i llibreries, subscripció, aportacions de socis o militants i ajudes de l'Administració.

6. *Tipus de publicació segons la duració.* L'inici i el final de la revista (dada que es completa amb la seua situació en 2010) aporta informació sobre la solidesa o no del projecte.

A més, hem complementat l'estudi hemerogràfic amb mètodes qualitius, com l'anàlisi de textos periodístics de les revistes més representatives, per tal d'esbrinar-ne la ideologia i els continguts predominants, o recollint el testimoni de persones que visqueren la gestació i evolució d'algunes d'aquestes publicacions mitjançant entrevistes que empren els mètodes de la història oral.

3. Antecedents. De la premsa satírica del segle XIX a les revistes valencianistes de la Segona República

La premsa valenciana en català arranxa al segle XIX, amb els entrebancs que comporta emprar una llengua sense Estat, no tenir una normativa ortogràficogramati-

cal oficial i el pes d'una premsa en castellà consolidada a les grans ciutats. La primera premsa en català naix després de la Constitució de Cadis de 1812 i és satírica. És una premsa defensora o detractora de la revolució liberal, la qual usa una ortografia castellanitzada. La primera publicació fou *Saro Perrengue y el Doctor Cudol* (1813) i a aquesta la segueixen *La Ronda del Butoni*, *El Mole*, *La Donsayna*, *El Salmartí*, *El Tio Nelo* i moltes altres més al llarg del segle XIX (Laguna Platero, 1990).

La Renaixença valenciana no aporta cap canvi significatiu, domina encara el gènere satíric. El seu líder, Teodor Llorente, va renunciar al valencianisme polític. La burgesia comercial i agrarista valenciana s'alineà als partits dinàstics de la Restauració i adoptà el castellà com a llengua de prestigi. I tampoc no va sorgir cap periòdic capaç d'unir col·lectivament autors i ideals renaixentistes. Llorente no ho féu, la seua tasca periodística fou en castellà com a director de *Las Provincias*. El pas més decisiu el farà Constantí Llombart amb la creació de la revista cultural *Lo Rat Penat* el 1884, d'idèntic nom que l'associació fundada en 1878. En la Restauració, pràcticament cada any apareixerà una nova capçalera satírica, però aquests periòdics tingueren una vida curta per l'acció repressora dels governs liberals. Entre 1877 i 1895 hi va haver una nova eclosió de premsa satírica, aparegueren una vintena de revistes. La més popular fou l'antimonàrquica i anticlerical *La Traca* (1884-1938) (Laguna Platero, 1990).

La premsa satírica perviurà fins a la Segona República, amb capçaleres com *L'Agüelo Cuc*, *El Micalet*, *La Barraca* i la revista fallera *Pensat i Fet* (1912), que es publicarà fins a 1972. El 1912 la premsa en llengua vernacla arribarà a comptar amb una dotzena de capçaleres, però ara amb la incorporació de revistes culturals, que afloraran amb la generació d'escriptors de 1909. I sobretot amb l'aparició del primer valencianisme polític entre 1900 i 1923 (Cucó, 1977). En aquesta línia es mouen *Lo Rat Penat*, *El Poble Valencià*, *Pàtria Nova* i *El Crit de la Muntanya*. Hi haurà també iniciatives efímeres de premsa local d'informació en català, com *La Veu de la Plana* (1916).

Durant la República la premsa en català experimenta una forta embranzida. El més significatiu és la reaparició en 1931 del setmanari *La Traca*, que es converteix en la primera i única publicació de massa que tindrà el periodisme en català a València (Laguna Platero, 1990: 294). Així mateix, també ressorgeix la premsa cultural amb capçaleres com el *Butlletí de la Societat Castellonenca de Cultura*, *Taula de Lletres Valencianes*, *Avant*, *El Camí*, *Acció Valenciana*, *Acció*, *Proa*, *El País Valencià*, *La República de les Lletres* i *Timó*, entre altres. Aquesta premsa naix sota l'empareda de la generació d'escriptors de 1930, que mostra una clara voluntat de normalitzar la llengua en l'àmbit de la cultura. I també de normativitzar l'ortografia valenciana per traure-la de l'estat caòtic ortogràfic en què es trobava (Blasco, 1982). La primera iniciativa en aquesta línia correspon a *Taula de Lletres Valencianes* (1927-1930). L'esforç d'aquesta publicació, continuat després per la Societat Castellonenca de Cultura, dóna lloc a la signatura de les *Normes de Castelló* de 1932, una adaptació al País Valencià de la normativa de Pompeu Fabra, que serà emprada per la majoria

de les publicacions valencianistes. Llengua, premsa i partits formen una trilogia indestruïble en la història del valencianisme entre 1931 i 1939.

Després del bienni republicà-socialista es va produir una proliferació de periòdics polítics que abraçaven les *Normes* de Castelló. Es tracta de publicacions efímeres que defineixen clarament la divisió política del valencianisme. La dreta catòlica d'Acció Nacionalista Valenciana fundarà el setmanari *Acció*, mentre que l'esquerra agnòstica traurà *El País Valencià* i *El Popular*. L'única excepció a les *Normes* de Castelló fou *Els Vers Valencià*, dirigit per Josep Maria Bayarri, creador d'una arbitrària ortografia sense base científica. Els projectes periodístics sorgits poc abans de la Guerra Civil no quallaren a causa de la inestabilitat política i el cost econòmic.

La mateixa experiència efímera va seguir *L'Hora*, l'únic diari d'informació general escrit en català en tota la història de la premsa valenciana. *L'Hora* va sortir només tres dies de juny de 1936. El rotatiu va tancar a causa de l'escassa consciència nacional de la societat i per la manca de mitjans suficients per a competir amb la premsa en castellà, justament en el moment més àlgid del desenvolupament dels diaris moderns industrials de massa (Gómez Mompарт, 1992).

4. Repressió, resistència cultural i redefinició del valencianisme (1939-1975)

El franquisme va tallar de soca-rel els avanços del valencianisme republicà. La identitat valenciana serà desconstruïda per la Cadena de Radio y Prensa del Movimiento, la qual oculta, difumina o manipula els elements identitaris de base lingüística catalana. Aquesta xarxa de mitjans no sols fou una eina d'adoctrinament ideològic en el nacionalcatolicisme, sinó que reconvertirà els republicans *Diario de Castellón* en *Mediterráneo*, *El Mercantil Valenciano* de València en *Levante* i *La Gaceta de Alicante* en *Información*, eliminant el topònim identitari d'aquests diaris. I a més va crear el vespertí *Jornada* de València. Aquests quatre, juntament amb *Las Provincias* (propietat de la família Zarranz Doménech i tradicional defensor dels interessos de la burgesia local) i *La Verdad* de Múrcia de l'Editorial Católica, que es difon a Alacant a partir de 1963, seran l'única oferta periodística diària al País Valencià fins al final de la dictadura. És una premsa d'un sol signe i provincial. No hi ha premsa regional valenciana, cap d'aquests diaris vertebrava comunicativament el País Valencià de nord a sud, el territori roman esquartrat per un provincialisme informatiu espanyolista que evapora qualsevol indici de valencianitat.

En aquesta premsa sols té cabuda el «sano regionalismo», és a dir, una visió folkloritzant dels elements culturals i històrics valencians. La història valenciana dins l'antiga Corona d'Aragó quedarà diluïda i subordinada al passat gloriós de Castella. La instrumentalització franquista de la cultura autòctona forjarà un absurd regionalisme espanyolista despersonalitzador, es fomenta una falsa personalitat valen-

ciana basada en l'exaltació folklòrica dels valors locals disgregada de la resta del territori de parla catalana. Sols romandran alguns nuclis valencianistes, com Lo Rat Penat i el Centre de Cultura Valenciana, tolerats pel seu conservadorisme (Cortés Carreres, 1994: 44-78).

I, per si no fóra poc, comença a trencar-se l'hegemonia històrica que havia mantingut el català a les comarques costaneres amb l'arribada massiva d'immigrants castellans d'altres punts de l'Estat, fenomen que accelerarà el procés de substitució lingüística del català pel castellà que ja venia de lluny i del qual encara avui patim les conseqüències.

No obstant això, s'inicia un lent camí de recuperació que precedeix el nou valencianisme fonamentat en el pensament de Joan Fuster. En 1949 comencen els cursos de valencià de Lo Rat Penat amb normativa unitària, el 1950 es publica la *Gramàtica valenciana* de Manuel Sanchis Guarner, i entre 1950 i 1962 es reprén l'edició dels darrers volums del *Diccionari català-valencià-balear*. En aquest context apareixen les editorials Torre, Sicània i Tres i Quatre, que editen llibres en català. La literatura comença a recuperar-se lentament de la mà de Joan Fuster, Enric Valor, Vicent Andrés Estellés, Manuel Sanchis Guarner, Joan Valls, Lluís Alpera i Rodolf Sirera. Igualment, la premsa en català comença a reviscolar amb molta precarietat amb *Esclat*, revista literària fundada el 1948 per Xavier Casp i Miquel Adlert, així com les revistes culturals *Sicània* (1958-1959), impulsada per Nicolau Primitiu, *València Cultural* (1960-1964) i *Gorg* (1969-1971), editada per Joan Senent. Aquestes publicacions van aconseguir obrir una petita esclatxa de cultura valenciana en el petrificat sistema franquista, però fou una premsa assetjada: acabaran tancant a causa de la censura i la pressió del règim.

Amb aquest substrat, en els anys seixanta comença una nova redefinició del valencianisme. La figura clau és Joan Fuster (Sueca, 1922-1992). La seua obra més influent, *Nosaltres, els valencians*, ha estat la primera reflexió sobre el conjunt de les realitats històriques, polítiques, socials i lingüístiques valencianes. Fuster proposa la «reconstrucció nacional» del País Valencià dins dels territoris de parla catalana, els Països Catalans, terme que ell mateix popularitza. En el conjunt de la seua obra reafirma històricament la catalanitat lingüística i cultural del País Valencià i reivindica una unió i projecció de futur d'aquests territoris.

L'obra de Fuster orientarà la presa de consciència cap a una nova formulació nacionalista d'esquerres. A partir de *Nosaltres, els valencians* assistim a una agonia del valencianisme històric de preguerra i a l'aparició d'un nou valencianisme que serà assumit per l'esquerra antifranquista. El nou valencianisme serà fusterià i d'esquerres, amb un component catalanista, i es cova principalment en la Universitat de València (Sanz Díaz i Felip Sardà, 2006: 31-39). Serà aquesta nova intel·lectualitat la que nodrirà la revista *Gorg* —la primera plataforma periodística i intel·lectual fusteriana en la premsa— i, anys després, la premsa valencianista democràtica.

A més del paper ideològic de Fuster, són també determinants en l'adquisició de consciència nacional l'obra sobre la llengua de Sanchis Guarner, la influència del

nacionalisme de Catalunya, de *Serra d'Or* i l'ambient cultural de l'Abadia de Montserrat, així com el mestratge de professors nascuts al Principat que impartien docència a la Universitat de València, com Joan Reglà, Miquel Tarradell, Emili Giralt, Miquel Dolç, Josep Fontana i Ernest Lluch (Sanz Díaz i Felip Sardà, 2006).

En el tardofranquisme van sorgir alguns petits reductes de premsa clandestina que empen el català que ja anuncien algunes lluites de la Transició. Destaquen *Lluita* i *Esquerra* del Partit Socialista Valencià, *La Veu del Camp* del Partit Comunista d'Espanya (PCE), el *Full d'Informació del País Valencià* de Nova Germania, *Terra Ferma* del Partit Carlista i *La Causa del Poble* (1975-1980) del Moviment Comunista del País Valencià. I també *Ho Volem Tot* de Germania Socialista i *El Poble Valencià* del Partit Socialista del País Valencià (PSPV) (Pérez Moragón, 1980).

5. Nou valencianisme i blaverisme, dos models identitaris confrontats⁴

En el curt termini que va de 1976 a 1987 hi haurà temps suficient per a l'articulació teòrica i política de cinc models identitaris diferents. En contraposició al *model espanyolista uniformista* (la Regió Valenciana com a territori de la nació espanyola, de cultura castellana amb una cultura valenciana subsidiària) va sorgir el *fusterianisme* (el País Valencià com a part de la nació catalana, unit per llengua i cultura als Països Catalans). I enfrontat visceralment a aquest sorgeix el *blaverisme* (el Regne de València com a projecte regional dins d'Espanya, amb una «llengua valenciana» diferent de la catalana). Ambdós models s'enfrontaren en el conflicte sobre la identitat valenciana conegut com a *Batalla de València*, que va assolir la seua màxima tensió entre 1978 i 1982. Així mateix, en un terme intermedi entre aquests dos arquetips s'articulen el *model estatutari estricte* (la Comunitat Valenciana és una autonomia espanyola caracteritzada per una història diferenciada i amb el valencià com a llengua pròpia, però no secessionista respecte a la llengua catalana) i l'anomenada *tercera via del nacionalisme valencià* (el País Valencià és un projecte nacional propi amb dues identitats: la castellana de l'interior i la valenciana de les comarques litorals on es parla valencià, que forma part de la llengua catalana).

El valencianisme progressista es fonamenta en sis idees principals. La primera reclama l'autonomia del País Valencià: l'autogovern és concebut com una eina de modernització de les estructures polítiques i de superació de segles de centralisme i castellanització. La segona defensa la normalització del valencià en tots els àmbits i la unitat de la llengua catalana davant del secessionisme lingüístic del blaverisme. La tercera afirma el valor de les comarques com a eina de vertebració del país davant de l'organització provincial. La quarta fomenta la difusió de la cultura valenciana en totes les seues manifestacions amb l'objectiu de crear consciència identitària. La cinquena reivindica els drets nacionals del poble valencià a través de la

celebració de les fites històriques del valencianisme: el Nou d'Octubre i el Vint-i-cinc d'Abril. I, finalment, la sisena focalitza la lluita a preservar els senyals d'identitat de l'esquerra en la Batalla de València: la denominació de *País Valencià*, el nom *valencià/català* per a la llengua en un sentit unitari i la senyera de les quatre barres de l'antiga Corona d'Aragó. En definitiva, el nou valencianisme s'alça contra l'espanyolisme dominant i propugna un canvi d'elits polítiques per posar fi a l'històric comportament antivalencià, castellanitzador i sucursalista de la classe dominant. Per això les institucions franquistes i la dreta de la Transició el perceben com un enemic a batre.

En contraposició a aquesta concepció sorgirà el blaverisme, visceralment anticaltanista. És una barreja de regionalisme, provincialisme i espanyolisme que, malgrat que s'atribueix l'autèntica valencianitat, no reivindicarà més nivells d'autogovern ni de normalització de la llengua, cosa que sí que farà el valencianisme progressista (Viadel, 2009). Aquest moviment, que en aquest període es manifesta políticament primer en la Unió de Centre Democràtic (UCD) i després en Alianza Popular i Unió Valenciana, s'identifica com a autèntic defensor de la «vertadera identitat valenciana» remarcant les diferències amb Catalunya: «llengua valenciana» diferent de la catalana, senyera amb franja blava diferent de la de les quatre barres de Catalunya i «Regne de València» diferent d'un «País Valencià» suposadament adscrit als «Països Catalans». Amb aquests plantejaments, el blaverisme acabarà prenent la categoria de «valencianisme» al nacionalisme fusterià (Flor Moreno, 2011). I a més entrebancarà els programes de normalització lingüística desenvolupats pel Consell Preautonòmic i pel Govern autonòmic socialista a través de la Llei d'ús i ensenyament del valencià (LUEV) de 1983, que va posar unes bases mínimes per a recuperar la llengua (Cucó, 2002). El blaverisme va actuar amb extrema violència contra el valencianisme progressista. I es va expandir gràcies al suport del sistema comunicatiu hereu del franquisme, amb *Las Provincias* exercint de líder de la instrumentalització mediàtica de la identitat a favor de les tesis blaveres (Xambó, 2001).

6. Un panorama comunicatiu dominat pels mitjans en castellà

El panorama comunicatiu que es troba la premsa en català entre 1976 i 1987 és un sistema de mitjans aclaparadorament en castellà, amb el diari líder de València, *Las Provincias*, hostil a la recuperació nacional valenciana. La premsa diària provincial controla el mercat valencià de lectors. Els diaris més llegits són *Las Provincias*, *Levante*, *Información*, *La Verdad*, *Mediterráneo* i *Castellón Diario*. Posem alguns exemples. L'any 1984 aquests sis tenien una difusió mitjana diària global de 145.051 exemplars, segons l'Oficina de Justificació de la Difusió (OJD). A més, el

capital social que sumaven tots junts en 1985 superava els 706 milions de pessetes. I, pel que fa a l'audiència, amb dades de 1985, segons l'Estudi General de Mitjans (EGM) els sis diaris sumaven una mitjana diària de 587.000 lectors. De tots ells, el primer, amb 191.000 lectors, era *Las Provincias*. Juntament amb aquests, cal afegir els 192.000 lectors que al País Valencià es repartien cada dia *El País*, *ABC*, *Diario 16*, *El Alcázar* i *La Vanguardia*. Altrament, aqueix mateix any els suplementos dominicals dels diaris regionals i estatals sumaven 554.000 lectors valencians. Res a veure, aquest potencial, amb l'escassa capacitat productiva de la premsa en català. De fet, les dues revistes informatives més sòlides d'aquest període oferien els resultats següents: en 1987 el setmanari *El Temps* tenia una tirada mitjana de 12.636 exemplars i el mensual *Saó*, de 2.000. El conjunt de béns de les societats d'aquestes publicacions també era modest: cinc milions *El Temps* en 1984, mentre que *Saó* arribarà als dos milions en 1997.⁵

A això cal afegir una posició desfavorable o ambigua de la premsa diària regional en castellà respecte a la qüestió nacional valenciana. A partir de 1978 *Las Provincias* s'inclinarà a favor de les tesis del blaverisme. També ho farà *Levante* en la breu direcció de José Barberá durant 1981-1983, mentre que *Información*, *Mediterráneo* i *Castellón Diario* van informar d'una manera més neutral sobre la qüestió dels símbols i la llengua i se centraren més en la defensa de l'autonomia. En canvi, *La Verdad* començà a projectar un secessionisme alicantinista on barrejava un vague antivalencianisme (contra València) amb el projecte del «Sureste español» (Franch Ferrer, 1992).

7. La premsa valencianista en la represa democràtica (1976-1987)

Enmig d'aquest embolic identitari, entre 1976 i 1987 van aparèixer almenys 112 revistes que donaran importància als elements que configuren la identitat valenciana des de diverses vessants. La particularitat d'aquesta premsa és que la immensa majoria de les publicacions (el 95,5 %) adopten un discurs identitari compromés amb el redreçament cultural i lingüístic del País Valencià partint del nou valencianisme d'arrel fusteriana. I diem «partint» del fusterianisme i no «d'acord totalment» amb ell perquè no trobem en aquestes revistes un projecte nacionalitari únic, ja que es mouen entre el fusterianisme clàssic, la tercera via i el model estatutari estricte. Sols hi ha cinc capçaleres (el 4,4 %) que assumeixen el blaverisme.

Durant els dos anys immediatament posteriors a la mort de Franco, 1976-1977, tot i que ja comencen a produir-se reformes cap a la democràcia, roman encara vigent la política repressora de la Llei de premsa de 1966 i els centres de poder estan ocupats per franquistes. Tanmateix, alguns fan un pas avant. Apareixen 17 publicacions que configuren el primer embrió de la premsa democràtica valenciana.

LA CONFIGURACIÓ DE LA PREMSA VALENCIANISTA DEMOCRÀTICA (1976-1987)

nista que lluita contra les estructures franquistes encara imperants, i reforcen amb la seua acció la recuperació de l'autonomia i les llibertats democràtiques. En aquest grup primigeni es troben les revistes *Saó* (escrita íntegrament en català) i les bilingües *Dos y Dos* i *València Semanal*, així com els periòdics polítics *Eines* del Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN) de l'Horta, *Cal Dir* del Partit Comunista del País Valencià (PCPV) - PCE i l'efímera *Acció* (1976) de la Unió Democràtica del País Valencià (UDPV). Igualment ixen a la llum diverses revistes culturals locals promogudes per col·lectius nacionalistes, com *L'Andana* de l'Alcúdia, *Quaderns de Pego* i *Els Ports* de Morella o *El Greixero* de Vinalesa. En l'àmbit local deixen també la seua empremta modestes revistes polítiques que comencen a despertar consciències. Es tracta de *La Nostra Veu* del PCPV de Gata; *L'Ovella Negra*, editada per nuclis llibertaris de la Marina Alta, i *La Safor*, promoguda per grups nacionalistes d'esquerres. I també *Unitat* de Comissions Obreres de Sueca i les primeres revistes bilingües del món agrari democràtic, com *Agricultura Jove* i *Camp Valencià*, aquesta última editada per la Unió de Llauradors del País Valencià. Aquests periòdics es mouen en un ambient de desconfiança i hostilitat per part de les autoritats franquistes, en uns anys on encara era possible l'involucionisme polític.

La tendència canvia en els cinc convulsos anys de la preautonomia valenciana, 1978-1982, ja vigent la Constitució i amb el conflicte civil de la Batalla de València com a teló de fons. Són anys d'efervescència democràtica, autonomista i cultural. Temps on el discurs de l'esquerra s'impregna també del comarcalisme i aquest comença a articular-se com a espai comunicatiu. La marxa cap a l'autonomia del País Valencià sembla imparable, malgrat el fracàs dels partits nacionalistes (UDPV i PSPV) en les eleccions de 1977 i la crispació política que mantenen la UCD i el PSPV - Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE) al voltant de l'Estatut i dels símbols. En aquest quinquenni apareixen 55 noves revistes que empren la llengua autòctona. Hi ha bastant diversitat. Naixen les primeres revistes literàries de la Transició —*Cai-rell* i *Lletres de Canvi*—, que aglutinen el moviment de poetes de l'anomenada *generació dels setanta*. Comencen el seu camí els quatre primers periòdics comar-

cals en valencià —*L'Horta*, *La Veu de Llíria*, *Benicadell* de la Vall d'Albaida i *La Veu de Xàtiva* (primera època)—, així com modestes revistes d'informació local —*Trenc d'Alba* de Sueca, *Vinaròs - El Diariet* i *L'Alcora Avui*— que van omplir l'espai comunicatiu més proper. Dins d'aquest sector destaca també la revista *Generalitat*, editada per la Diputació de València, que inclou seccions dedicades a les comarques i a la cultura valenciana.

Una altra novetat és l'aparició de les revistes de cultura i pensament *Trellat* i *L'Espill*, aquesta fundada per Joan Fuster, al voltant de les quals s'apleguen escriptors i intel·lectuals nacionalistes protagonistes de la represa cultural. Assistim també a l'arrancada de les primeres revistes de recerca local —*La Closa* de Xirivella, *Manoll* de Sueca, *Papers de la Costera* de Xàtiva, *Quaderns de Sueca* i *Ullal* de Gandia—, que seran les pioneres de l'embranchida de les revistes dels centres d'estudis comarcals als anys vuitanta. De fet, en poc de temps fan acte d'aparició *Annals* de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud, *Torrens* de Torrent i *Quaderns d'Investigació* d'Alaquàs. En aquest temps naix també l'emblemàtica *Guaita* de la Safor, revista del Centre d'Estudis i Investigacions Comarcals Alfons el Vell.

Per altra banda, els grups nacionalistes que treballen al voltant d'Eliseu Climent i l'editorial Tres i Quatre fan un pas decisiu amb l'edició del butlletí *Acció Cultural del País Valencià*, òrgan de l'entitat del mateix nom que actua de catalitzador del nou valencianisme en els aplecs del Nou d'Octubre i el Vint-i-cinc d'Abril, en actes a favor de les emissions de TV3 al País Valencià i en nombroses campanyes en defensa de la normalització de la llengua. Al mateix temps s'intenta recuperar l'antany popular premsa satírica valenciana amb capçaleres com *El Dàtil* de Gandia i *El Corcó* de Sueca. Assistim igualment a l'aparició de la primera premsa de l'ensenyament de la democràcia, les revistes *Aladre* de Castelló i *Allioli* del Sindicat de Treballadores i Treballadors de l'Ensenyament del País Valencià. I també al naixement de la primera premsa ecologista amb capçaleres com *Amics de l'Horta* i *La Casa Verda* d'Acció Ecologista - Agró, la principal revista del moviment ecologista valencià i escrita íntegrament en català.

LA CONFIGURACIÓ DE LA PREMSA VALENCIANISTA DEMOCRÀTICA (1976-1987)

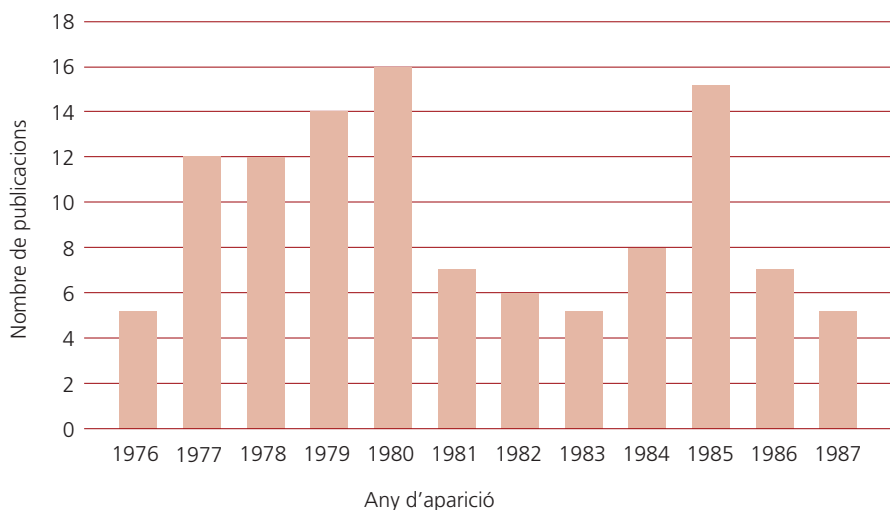
A més, continuen apareixent revistes locals culturals o veïnals com *Xixona Jove*, *Cascall* de Pedreguer, *Papers de Benissa*, *Carraixet* d'Alboraya, *Arnera* de Castelló, *Rella* i *Cadafal* de Vila-real, *Llabor* de Carcaixent, *Arrels* d'Aldaia i *Pregó* de Gata. I també les revistes d'informació política, algunes de difusió local com *El Suecà* del sector nacionalista del PCPV i altres de regionals com *Esquerra Unida* d'Esquerra Unida del País Valencià (EUPV), *Lluita* del PSAN i *Esquerra* de l'Agrupament d'Esquerra del País Valencià, partit fundat en 1982 per una escissió dels nacionalistes del partit comunista. Aquestes publicacions competeixen en la comarca de Gandia amb *La Safor* i *Rella* del Partit Nacionalista del País Valencià (PNPV) i *El Cresol* del PCPV-PCE. I com a contrapunt apareix la primera premsa del blaverisme, les revistes *Murta*, *Som*, *Llum* i *Claretat* i *El Crit del Palleter*, secessionistes i minoritàries en un sector hegemonitzat per l'esquerra que advoca per la unitat de la llengua.

Cal remarcar igualment l'existència de revistes editades pel catolicisme progressista que conformen una petita xarxa de premsa alternativa a la revista en castellà *Aleluya* de l'Arquebisbat de València. Ens referim a la nacionalista *Saó*, fundada en juliol de 1976 per sectors cristians progressistes als quals s'afegiran a partir de 1977 nacionalistes agnòstics d'esquerra. I també *La Paraula Cristiana* i *Rent* de València, i la *Fulla de l'Olivar* d'Alaquàs.

L'aprovació de l'Estatut d'autonomia a l'estiu de 1982 inicia una nova etapa. Durant la primera legislatura autonòmica, 1983-1987, comença a desenvolupar-se la LUEV, però a penes té incidència en la premsa en català. Assistem a una fase de major professionalització. Per una banda desapareixen la majoria de publicacions sorgides en la Transició, per l'altra ixen a la llum 40 noves revistes més professionalitzades i capitalitzades. Hi ha una continuïtat respecte als models sorgits en la Transició amb l'afegit ara de revistes especialitzades editades per la Generalitat, com les bilingües *Papers d'Educació*, *Indicadors de Conjuntura* (energia i indústria) i la *Revista d'Estudis Autonòmics*, les quals es mouen dins del model identitari estatutari estricte.

FRANCESC MARTÍNEZ SANCHIS

Gràfic 1. Any d'aparició de les publicacions valencianistes entre 1976 i 1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

No obstant això, la principal novetat és el naixement el 1984 del setmanari d'informació general *El Temps*, editat per Eliseu Climent, que aviat es difon per tots els Països Catalans. Una revista que compta amb el suport de Joan Fuster, Vicent Ventura i Joan-Francesc Mira, la qual es convertirà en el símbol periodístic del nou valencianisme. *Saó* i *El Temps* seran de les poques revistes que aconsegueixen superar molts entrebancs i sobreviure en un ecosistema informatiu dominat pels mitjans en castellà, fins a arribar a convertir-se en les publicacions nacionalistes valencianes més representatives.

Al llarg d'aquests anys naixen les revistes de còmic infantil *Camacuc* i de recerca històrica *Afers*, que recull treballs d'historiadors rellevants del domini lingüístic. Així mateix, en aquesta etapa hi ha una nova empenta de les revistes d'investigació dels instituts d'estudis locals i comarcals amb l'aparició de *La Rella* del Baix Vinalopó, *Lauro* de Llíria, *Alba* de la Vall d'Albaida, *Al-Gezira* d'Alzira i *Estudis Castellonencs* de la Diputació de Castelló. A més, cal destacar l'aparició de nous periòdics de proximitat que aconsegueixen sobreviure gràcies al suport del petit comerç i alguns ajuntaments d'esquerra. Sorgeixen *Plaça Major* de la Diputació de València i les revistes *Sueca Viva*, *Benicarló Crònica*, *La Veu de la Marina*, *Au!* dels Ports i el setmanari *Crònica* d'Ontinyent. Aquest últim es convertirà fins a 2009 en la capçalera més emblemàtica de la premsa comarcal en valencià.

De la mateixa manera, hi ha una continuïtat en la premsa satírica amb una nova capçalera nacionalista, atea i irreverent, *El Pardalot Engabiati*, així com premsa local cultural amb revistes noves com *La Milotxa* de l'Atzúvia, *Penyagolosa* de Castelló,

La Riba de Riba-roja de Túria, *Bèrnia* de Benissa, *Evos* de la Vall d'Ebo, *Bresca* de Vilallonga i *La Belluerna* de Teulada. Llevat de *Penyagolosa*, editada per la Diputació de Castelló, la resta es mantenen gràcies a l'esforç d'associacions culturals que treballen per la recuperació de la cultura valenciana.

Altrament, com a conseqüència de la recuperació de la literatura en català, sorgeixen noves revistes literàries promogudes per entitats culturals. Són *Cairell* i *Daina* de València, *L'Aiguadolç* de la Marina Alta, *Passadís* de Benicarló, *El·lipsi* de Gandia i *Tramoia* d'Elx. Aquestes transcendeixen l'àmbit local on s'editen i es difonen per tots els territoris del domini lingüístic, i donen a conèixer escriptors novells. I juntament amb aquestes veuen la llum la revista de filologia *Caplletra* de la Universitat de València, *La Terra* (especialitzada en agricultura) i la revista de cultura *Batl·lia* de la Diputació de València. Finalment, dins del blaverisme naix *Claus de Llibertat* de l'associació Taula Nova Valenciana, un col·lectiu moderat format per universitaris oposat a la política de crispació dels blavers radicals.

7.1. Models i fórmules de gestió econòmica

La premsa valencianista d'aquest període és una manifestació de periodisme popular. Darrere d'aquestes revistes no hi ha la burgesia, el que predomina són persones vinculades majoritàriament a grups valencianistes d'esquerra, on trobem escriptors, periodistes, treballadors, professors, artistes, petits editors, religiosos i líders veïnals, molts dels quals són protagonistes actius del moviment de redreçament nacional. En total hem pogut classificar 18 tipologies diferents de revistes segons la temàtica predominant. Estem davant d'una premsa nova, variada i de difícil unificació. Es produeix un salt quantitatiu i qualitatiu respecte a la premsa valencianista de preguerra. Tot i que hi ha una continuïtat de models d'abans de la República (premsa cultural, política i satírica), i fins i tot arquetips del ratpenatisme, entre 1976 i 1987 apareixen nous tipus de publicacions diferents del que s'havia produït anteriorment. Les principals novetats són el desenvolupament de premsa d'informació general d'abast regional, premsa informativa de proximitat i revistes d'estudis locals i comarcals, a més de publicacions especialitzades de temàtica diversa que responen als canvis socials i econòmics que s'estan produint en la societat valenciana. D'ací que apareguen publicacions sindicals, d'ecologia, indústria i energia, economia i legislació, agricultura o còmic infantil.

Amb tot, el motiu central d'aquestes publicacions és la difusió d'informació i d'idees tenint com a meta la normalització de la cultura i llengua autòctones; d'ací que els models predominants siguen les revistes culturals, de proximitat, d'estudis comarcals, premsa política i publicacions literàries. Totes elles representen el 60 % de les capçaleres. La qüestió nacional està igualment present en la resta de publicacions, tant d'informació regional com de recerca i pensament, i fins i tot en la premsa satírica, religiosa, sindical, d'ensenyament, filologia i medi ambient.

Tipus de revista	Nombre de publicacions	%	Tipus de revista	Nombre de publicacions	%
Cultura, llengua, tradició, arts	25	22,32	Agricultura	3	2,68
Informació local i/o comarcal	18	16,07	Recerca i pensament	3	2,68
Estudis locals i comarcals	15	13,39	Economia i legislació	3	2,68
Informació política	10	8,93	Ecologia i excursionisme	3	2,68
Literatura, crítica literària, teatre	9	8,04	Ensenyament	3	2,68
Satírica	5	4,46	Filologia	1	0,89
Informació general d'àmbit regional	5	4,46	Còmic infantil	1	0,89
Religió / catolicisme progressista	3	2,68	Energia i indústria	1	0,89
Sindical	3	2,68	Etnologia	1	0,89
Total revistes: 112 (100 %):					
Premsa especialitzada	90	80,36	Premsa d'informació	22	19,64

Taula 1. Tipologia de les publicacions valencianistes aparegudes entre 1976 i 1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

La premsa valencianista és un sector format per petites revistes que en la majoria dels casos no disposen de recursos econòmics estables. Són publicacions poc professionalitzades (predomina el voluntarisme periodístic), amb tiratges i sistemes de distribució reduïts, i on el 53,6 % de les quals són administrades mitjançant el denominat *model associatiu*. Açò és, sobreviuen sobretot per les aportacions de socis d'associacions diverses o militants de partits valencianistes. Igualment hi ha un 23,2 % de publicacions gestionades per institucions públiques amb sensibilitat valencianista. Aquests models predominants expliquen per què el 80,4 % són revistes especialitzades de temàtica diversa. Sols el 19,6 % és premsa informativa gestionada per empreses privades, on trobem que la majoria de les publicacions són d'informació general i locals i comarcals.

Entre les publicacions privades trobem *Dos y Dos*, *Saó*, *El Temps*, *L'Horta*, *Valencia Semanal*, *El Poble*, *Crònica*, *El Pardalot Engabiati*, *La Veu de Xàtiva*, *La Veu de la*

LA CONFIGURACIÓ DE LA PREMSA VALENCIANISTA DEMOCRÀTICA (1976-1987)

Marina, L'Espill (primera època), Lletres de Canvi, La Terra i unes poques més. Quant a les publicacions de gestió associativa, observem que el major nombre pertany a col·lectius culturals i ciutadans, sindicats i partits polítics. En conclusió, és minoritari el model de societat mercantil, el qual es fonamenta en petites empreses on predomina la figura del col·laborador sense contracte laboral.

Titularitat de la publicació	Capçaleres	%
Model de gestió econòmica associativa		
Associacions culturals i ciutadanes	44	39,29
Partits polítics	10	8,93
Sindicats	3	2,68
Col·lectius cristians	2	1,79
Cooperatives	1	0,89
Total	60	53,58
Model de gestió per mitjà d'institucions públiques		
Administració local, autonòmica i provincial	24	21,43
Universitats valencianes	2	1,79
Total	26	23,21
Model de gestió per societats mercantils		
Empreses privades	25	22,32
Sense dades	1	0,89
Total	112	100

Taula 2. Titularitat i fórmules de gestió econòmica de la premsa valencianista. Anys 1976-1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

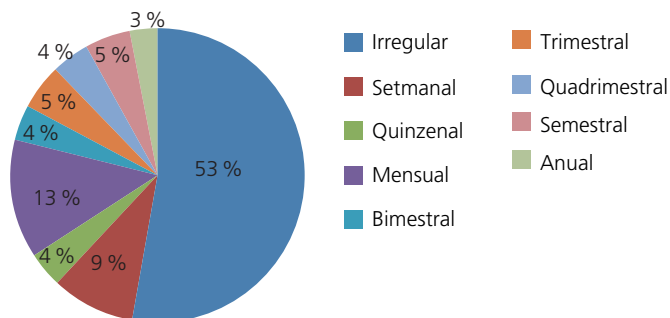
7.2. Periodicitat, duració i difusió de les publicacions

Els factors explicats abans revelen la fragilitat d'aquesta premsa. Una feblesa que es reflecteix també en quatre elements característics més: periodicitat no diària i irregular, tirades baixes, duració efímera i un consum majoritàriament local i comarcal. Aquestes característiques expliquen les dificultats que troba aquest sector per a crear i consolidar un mercat normalitzat.

L'estructura minifundista d'aquesta premsa, impulsada en gran part per la societat civil i petites empreses, unida a la inexistència d'un mercat de lectors per manca de tradició històrica, fa que aquestes revistes tinguen una vida precària. Llevat d'aquelles finançades per institucions públiques i sindicats, o bé unes poques editades per empreses com *El Temps*, la gran majoria no disposen de suficient potencial de creixement ni guanys per a capitalitzar-se i invertir en millores de producció i renovació tecnològica. És a dir, manquen d'instruments per a seguir les tendències del mercat. Tot això les fa efímeres i fluctuants. De fet, cap publicació en català sorgida aquests anys no ha creat tallers propis de fotocomposició i impressió amb moderns sistemes d'òfset i de disseny gràfic per a millorar l'eficàcia productiva. Aquestes fases de la producció són contractades a empreses externes, amb tot el que això comporta d'encariment dels costos.

El primer element que delata la feblesa d'aquesta premsa és la periodicitat. No hi ha cap diari. Des de la Transició ençà el País Valencià no aconseguí editar premsa diària en llengua pròpia. Allò més destacable és que més de la meitat de les revistes, el 53 %, tenen una eixida irregular, mentre que les de menor periodicitat (de bimestrals a anuals) sumen el 21 %. En canvi, aquelles de major periodicitat (setmanals, quinzenals i mensuals) arriben al 26 %. En conclusió, estem davant d'unes publicacions que tenen un modest impacte social.

Aquest fet se suma a la baixa capacitat productiva (tiratges reduïts), que en la majoria dels casos no supera els 1.000 exemplars. Tal és el cas de la premsa local

Gràfic 2. Periodicitat de les publicacions valencianistes sorgides des de 1976 fins a 1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

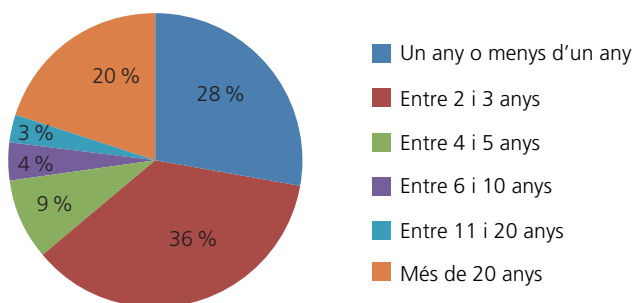
LA CONFIGURACIÓ DE LA PREMSA VALENCIANISTA DEMOCRÀTICA (1976-1987)

i comarcal i de les revistes culturals, literàries i d'investigació. Només unes poques —aquelles que compten amb una certa infraestructura empresarial i aconseguixen consolidar un públic fidel de subscriptors— superen els 5.000 exemplars. Però són l'excepció. En aquest grup reduït s'hi troben revistes com *Allioli*, *Camacuc*, *Cal Dir* i *El Temps*, que en 1987 tenia un tiratge de 10.600 exemplars.

Una altra particularitat és la duració efímera de les publicacions. Més del 72 % no supera els cinc anys de vida, acaben tancant mentre donen els seus primers passos sense arribar a consolidar-se, fins al punt que en 1987 ja havien desaparegut 60 revistes, la majoria locals i culturals. Les dificultats econòmiques, la poca professionalització, la feblesa del mercat publicitari, la manca de lectors i l'estigma «catalanista» atribuït per la dreta blavera a promotors i col·laboradors de bastants d'aquestes publicacions, abocaren al tancament un bon nombre de revistes. A finals de la primera legislatura autonòmica trobem que gran part de les capçaleres fundades en la Transició havien desaparegut: en 1987 s'editaven amb una certa regularitat unes 52 revistes. La Batalla de València havia cobrat també el seu tribut a la premsa del valencianisme democràtic.

Si bé és cert que hi ha una elevada mortalitat de capçaleres, el voluntarisme que caracteritza aquesta premsa ha fet possible que bastants s'hagen pogut mantenir durant un període relativament llarg. De fet, quasi el 20 % han aconseguit durar més de vint anys. I el que és més important encara, en 2010 encara sobreviuen 22 d'aquestes revistes, no sense entrebancs ni situacions d'amenaça real de tancament. La trajectòria de *Saó* és un cas entre tants de cursa d'obstacles a causa d'una manca de diners per a cobrir les mínimes despeses de producció. No serà fins a 1984, nou anys després del seu naixement, quan *Saó* aconseguirà tancar l'any amb un balanç econòmic positiu.

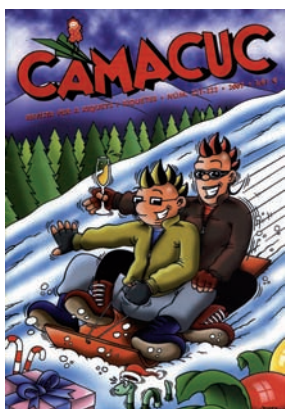
El cert és que aquelles publicacions que han aconseguit sobreviure ho han fet gràcies a la tossuderia dels seus promotors, l'altruisme de nombrosos col·laboradors

Gràfic 3. Duració de les publicacions. Anys 1976-1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

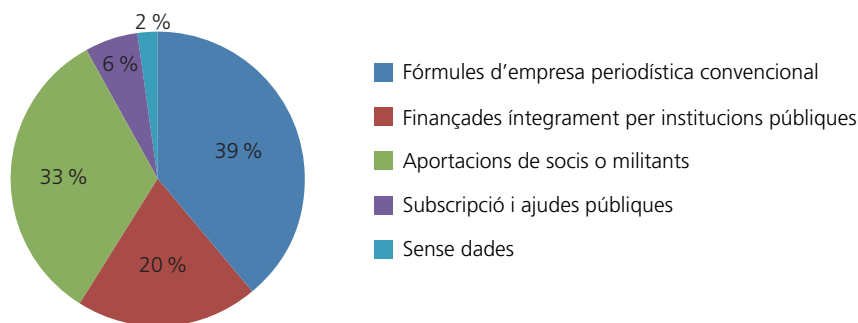
i la perseverança de molts periodistes. El perfil del redactor de la premsa valencianista és el d'un periodista, escriptor o professor sense contracte laboral en la publicació i que treballa en altres activitats com ara l'ensenyament, la premsa en castellà, l'advocacia, el món editorial, el cooperativisme o l'empresa privada. Figures tan rellevants com Joan Fuster, Vicent Ventura, Josep Lluís Sirera, Ferran Torrent, Josep Maria Soriano, Ernest Sena, Joan-Francesc Mira, Manuel Jardí, Vicent Badia, Josep Iborra, Trini Simó, Toni Mestre, Rosa Solbes, Gustau Muñoz, Vicent Franch, Francesc de Paula Burguera, Vicent Pitarch o Ricard Blasco, entre altres, responen a aquests trets. Aquest periodisme militant desenvolupat per personalitats rellevants de la cultura valenciana ha contribuït, sens dubte, a configurar un model de premsa singular que, tot i viure en la precarietat econòmica, destaca per la seua qualitat de continguts.

7.3. Finançament, ingressos i difusió

Les fórmules de finançament i ingressos evidencien també les dificultats per aconseguir la normalitat en el mercat publicitari. La publicitat no és la font principal de la premsa valencianista. Sols 44 revistes (39 %) utilitzen fórmules pròpies d'empreses periodístiques convencionals basades en la inserció publicitària, la subscripció i la venda directa. La resta sobreviuen amb fórmules combinades de subscripció, aportacions de socis o militants i ajudes de l'Administració, i fins i tot un 20 % són finançades per institucions públiques. Els ingressos publicitaris d'aquesta premsa no provenen majorment d'empreses industrials, comercials o de serveis convencionals, com en els diaris en castellà, sinó que són aportats per editorials, llibreries, cooperatives, partits polítics d'esquerra, la Universitat de València i administracions governades pel PSPV-PSOE amb sensibilitat valencianista. Aquesta tendència publicitària l'hem pogut constatar fent un seguiment en *Saó*, *El Temps*, *Dos y Dos*, *L'Horta*, *Cairell*, *El Pardalot Engabiati* i *Trellat*. És una publicitat diguem-ne amiga, modesta i gens comparable al volum que ingressa la premsa en castellà.

LA CONFIGURACIÓ DE LA PREMSA VALENCIANISTA DEMOCRÀTICA (1976-1987)

Gràfic 4. Fòrmules de finançament i ingressos de les revistes valencianistes. Anys 1976-1987

Font: Elaboració pròpia a partir de l'anàlisi de 112 publicacions periòdiques en tretze hemeroteques i arxius.

L'àmbit territorial de difusió també revela el model de periodisme popular d'aquesta premsa. Són majoria les publicacions locals (50 %) i comarcals (24,1 %). Sols un 17,8 % de les revistes analitzades tenen difusió regional, mentre que un 8 % es distribueixen en la resta de territoris de llengua catalana. En aquests dos últims grups trobem precisament les revistes més sòlides. El fet que la majoria de revistes s'editen en comarques revela que l'ús del català està més arrelat fora de les grans àrees metropolitanes d'Alacant, Elx o València, altament castellanitzades. Tanmateix, és a València on es publiquen més del 30 % de les revistes, ja que es tracta de la ciutat més poblada. Són precisament les revistes editades ací les de major duració i abast territorial. De les 34 que apareixen en aquest període, 20 són de difusió regional i nou es difonen als Països Catalans. D'entre les publicacions que tenen vocació regional destaquen *Dos y Dos*, *Saó*, *Valencia Semanal*, *Cal Dir* o les sindicals *Allioli* i *Camp Valencià*, entre altres. D'altra banda, entre aquelles que es difonen fora del País Valencià, a més d'*El Temps*, trobem revistes de cultura, literatura, llengua i recerca de gran acceptació en àmbits culturals, universitaris i polítics dels Països Catalans. Entre altres sobreixen *L'Espill*, *Daina*, *Cairell*, *Camacuc*, *Lluita*, *Lletres de Canvi*, *Afers* i *Caplletra*.

En eixir de València les diferències són majors. De les vint-i-dues comarques valencianes catalanoparlants, almenys setze editen amb una certa regularitat premsa en català. Destaquen sobretot l'Horta amb 15 publicacions, la Safor i la Marina Alta amb 14 cadascuna, i les dues comarques de la Ribera amb 13 revistes. Aquestes són les comarques amb més premsa. En la resta del territori la presència de capçaleres en català oscil·la entre una i quatre revistes per comarca.

8. Conclusions. Les dificultats per a consolidar un mercat normalitzat

La premsa valencianista que sorgeix entre 1976 i 1987 és un model de periodisme popular que assenta les bases del periodisme en català de la democràcia. Una premsa modesta i precària en molts casos, sí, però també de qualitat, profunda, analítica i engrescadora. Una premsa que majoritàriament ha contribuït a articular un discurs valencianista progressista i a dignificar una llengua culta normativament unitària. Una premsa no provincial, que assumeix el fet comarcal, i que realitza una ingent tasca divulgativa de la cultura valenciana en totes les seues vessants. Una premsa identitària, en definitiva, amb una ferma vocació majoritària de recuperar els elements fonamentals de la identitat valenciana d'arrel lingüística catalana.

Aquesta premsa, però, parteix d'un retard històric que fins ara ha estat incapaç de superar, malgrat l'autonomia i la LUEV. És una premsa amb sis punts febles principals, tal com hem vist en l'anàlisi bibliomètrica. Aquests són els següents: minifundisme empresarial; baixa capacitat productiva; uns sistemes de finançament molt dependents de les entitats ciutadanes, els subscriptors i les institucions públiques; una periodicitat no diària i irregular; duració efímera, i una distribució majoritàriament local.

Allò que més constata la feblesa d'aquest sector és la seua organització empresarial minifundista. El model predominant, com hem explicat, és el que anomenem *de gestió associativa*. El 53,6 % de les revistes aparegudes entre 1976 i 1987 són gestionades per associacions diverses, un 23,2 % per institucions públiques i sols un 22,3 % per societats mercantils (petites empreses). Els editors d'aquestes publicacions no són en la majoria dels casos empreses periodístiques convencionals, sinó activistes culturals o polítics que creen revistes mitjançant accionariat popular o a vegades s'apleguen sota el paraigua d'associacions culturals, entitats, partits polítics, sindicats i institucions públiques per garantir-ne la supervivència.

Juntament amb aquest factor s'unix la baixa capacitat productiva (tiratges reduïts) d'aquestes revistes, que en conjunt tenen una difusió molt modesta. No hem pogut reunir dades globals de difusió de la premsa valencianista perquè es tracta de publicacions no incloses en l'OJD i perquè la majoria d'elles no donen aquesta informació en els crèdits. Sols hem aconseguit esbrinar el tiratge de 30 publicacions identitàries editades en 1987, que sumaven 63.200 exemplars, a través de fonts orals i de l'informe *La informació a la Comunitat Valenciana* (1987). D'aquestes, les de major tirada eren *El Temps* i *Allioli* amb més de 10.000 exemplars cadascuna, seguides de *Camacuc* amb 5.000 i *Batllia* amb 3.000. La resta de capçaleres oscil·laven entre els 2.000 exemplars de *Saó*, *L'Espill*, *Daina* o *Penyagolosa*, els 1.000 d'*El-lipsi* o *El Poble*, o els 250 de la *Fulla de l'Olivar*. Gens comparables, aquestes xifres, amb el 1.575.000 lectors d'audiència mitjana que sumaven en 1985 al País Valencià les revistes en castellà d'informació general, oci, entreteniment i especialitzades.⁶

Així mateix, les fórmules de finançament i ingressos són dos dels elements que més ajuden a comprendre per què aquesta premsa no ha aconseguit la normalització en el mercat. De fet, la majoria de revistes valencianistes no tenen ingressos de publicitat comercial sòlids, no han assolit una presència permanent i estable en quioscos i llibreries, i sobreviuen sobretot pels subscriptors, les ajudes d'organismes públics i les aportacions de socis o militants. Sols el 39,3 % de les publicacions empen fórmules combinades de publicitat, venda i subscripció pròpies d'empresa periodística convencional. La resta, poc més del 60 %, es mantenen gràcies a les aportacions econòmiques de socis de les associacions o militants dels partits que les editen (el 33 %), fins i tot vora un 20 % són finançades totalment per institucions públiques. Hi ha també un 6,2 % de revistes que obtenen els seus ingressos mitjançant la subscripció i les ajudes públiques. Tots aquests factors són un entrebanc seriós per a la normalització d'aquestes revistes en el mercat valencià de premsa.

Un altre símptoma d'aquesta feblesa el mostra la seua periodicitat. Com més periodicitat d'eixida, més impacte social. I en el cas de la premsa valencianista la periodicitat és molt distanciada en el temps. No hi ha cap diari en valencià i més de la meitat de les revistes, el 53 %, tenen una eixida irregular, mentre que un 21,1 % tenen una periodicitat molt prolongada en el temps (bimestrals, trimestrals, quadrimestrals, semestrals i anuals), fet que redueix considerablement la seua influència social. Sols un reduït 9 % són setmanals, el 4 % quinzenals i el 13 % mensuals.

El resultat més visible d'aquesta debilitat és la duració d'aquestes publicacions, efímera en la majoria de casos. El 28 % no dura més d'un any i el 36 % entre dos i tres anys. O, dit d'una altra manera, el 64 % d'aquestes revistes no supera el llindar de tres anys de vida. I, més encara, han desaparegut el 80,4 % de les revistes nascudes entre 1976 i 1987. De fet, l'any 2010 sols continuaven actives 22 publicacions (el 19,6 %), gràcies sobretot a la tossuderia dels seus promotors, l'altruisme de nombrosos col·laboradors i la perseverança de molts periodistes.

L'àmbit territorial de difusió de la premsa valencianista també revela el caràcter subaltern d'aquest sector. Com hem destacat, el 74,1 % de les publicacions es distribueixen en l'àmbit local i comarcal, fora de les tres capitals de província i de la influència dels centres culturals de Barcelona, València i Palma de Mallorca. Sols un modest 17,8 % són regionals, encara que arriben majorment als municipis més grans. I només el 8 % es distribueix fora del País Valencià, als altres territoris de parla catalana, com és el cas d'*El Temps* o d'un grup selecte de revistes literàries, de pensament o història com *L'Espill* o *Afers*.

Juntament amb aquests factors exposats podríem afegir-ne cinc més de caràcter polític i social: l'escassa i irregular ajuda institucional de la Generalitat als mitjans privats en llengua vernacle; la baixa alfabetització lectora en valencià (en 1985 sols el 28,6 % de la població adulta valenciana sabia llegir l'idioma del país); la inexistència de partits nacionalistes en les institucions valencianes (fet que resta suport polític a aquesta premsa); la forta influència encara del discurs regionalista de la premsa en castellà unit al costum secular de llegir diaris en aquesta parla, i, final-

ment, la manca de consens polític sobre el nom i la normativa de la llengua, fet que va tenir un enorme poder de suggestió negativa que va fer perdre embranzida i suport social i polític a la premsa en català.

La tendència dominant, com s'ha assenyalat, ha estat la fundació d'un munt de revistes que ha disseminat les energies del valencianisme sense crear un diari de massa potent i aglutinador del nacionalisme valencià. Igual que en la Renaixença i durant la Segona República, en la Transició no va sorgir cap diari capaç d'unir autors i ideals valencianistes. Solament *Saó*, *El Temps* i unes poques revistes especialitzades han aconseguit aglutinar l'heterogeni món periodístic i cultural del valencianisme democràtic.

Comptat i debatut, estem davant d'una premsa que no ha aconseguit la normalització en el mercat i no ha consolidat un demanda informativa ampla en català. El creixement de la premsa en valencià s'ha fet espontani, mancat d'una ajuda institucional planificada i sotmés a tota classe d'entrebancs polítics i econòmics. Les revistes sorgides entre 1976 i 1987 no han pogut igualar la influència de la premsa en castellà, assentada en terres valencianes des del segle XVIII, amb empreses periodístiques econòmicament fortes i un mercat de lectors guanyat al llarg de dècades de tradició periodística. Una premsa que a més comptarà, entre 1984 i 1989, amb suculentos ajudes econòmiques institucionals. A tall d'exemple, el munt d'ajudes globals que reberen en 1985 del Govern central els sis diaris en castellà provincials més llegits al País Valencià va superar els 156 milions de pessetes.⁷ En canvi, en 1987 i 1988 la premsa en valencià rebé de la Generalitat 12 milions de pessetes (Xambó, 2002: 202-203).

En amplis sectors de la societat valenciana, incloent la Generalitat, no s'ha considerat l'establiment d'un mercat mediàtic en valencià fort com a part de la reconstrucció nacional del país i, per tant, la necessitat d'unes polítiques públiques. Si bé en 1989 el Consell va crear Radiotelevisió Valenciana (RTVV) (que emetia bona part de la seua programació en castellà i fou tancada en 2013), no ha desenvolupat polítiques fermes i duradores per al foment i consolidació dels mitjans privats en català, ni tampoc legislació reguladora respecte a això, ja que no s'ha desenvolupat el reglament de la LUEV referent als mitjans de comunicació no públics. 🇵🇸

Notes

[1] Aquest article té com a base la meua tesi doctoral, titulada *La revista 'Saó' (1976-1987). La construcció de la premsa democràtica valencianista i de la identitat valenciana progressista*, llegida a la Universitat de València el 13 de desembre de 2013.

[2] Adreça de correspondència: Francesc Martínez. Av. Blasco Ibáñez, 32, 5a planta. E-46010 València, UE.

[3] La premsa valenciana en català ha estat poc estudiada. Hi ha dues obres de referència que analitzen el fenomen. La primera és *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana*, de José Navarro Cabanes (1928), que recull més de 250 publicacions en català entre 1586 i 1927. El segon títol és *Historia del periodismo valenciano. 200 años en primera plana*, d'Antonio Laguna Platero (1990), que conté bastants referències a la premsa en català des del segle XIX fins a la Segona República.

[4] El nom de *blaverisme* ve de la defensa acèrrima de la senyera amb franja blava de la ciutat de València per la dreta valenciana en la Transició. Els estudis més complets d'aquest moviment són *No mos fareu catalans. Història inacabada del blaverisme*, de Francesc Viadel (2009), i *Noves glòries a Espanya. Anticatalanisme i identitat valenciana*, de Vicent Flor Moreno (2011).

[5] *La informació a la Comunitat Valenciana* (1987: 13-21, 27 i 151-154). Amb dades de l'OJD i l'EGM.

[6] Es tracta de *Las Provincias*, *Levante*, *Información*, *Mediterráneo*, *La Verdad* (edició d'Alacant) i *Castellón Diario*. Dades extretes del document *La informació a la Comunitat Valenciana* (1987: 13-21).

[7] *La informació a la Comunitat Valenciana* (1987: 154).

Arxius i hemeroteques

Hemeroteca Municipal de València, Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu, Arxiu de Saó Edicions, Arxiu de l'Arquebisbat de València, Arxiu de l'Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta Sud, arxiu particular d'Agustí Colomer Ferrandis, arxiu particular de Josep Antoni Comes i Ballester, arxiu particular de Rafael Roca Ricart, arxiu particular de Joan Lluís Sanxis, Biblioteca del Museu Valencià de la Il·lustració i la Modernitat (MuVIM) de la Diputació de València, Biblioteca d'Humanitats Joan Reglà de la Universitat de València, Centre d'Estudis i Documentació (Biblioteca Municipal d'Elx) i Fons Local de la Biblioteca Municipal Enric Valor de Catarroja.

Fonts orals

- Josep Antoni Comes Ballester, director de *Saó* de juliol de 1976 a novembre de 1987.
- Emili Marín Soriano, director de *Saó* de desembre de 1988 a desembre de 1994 i de novembre de 1998 a desembre de 2009.
- Josep Maria Soriano Bessó, impulsor de les revistes *Gorg*, *Saó*, *L'Horta* i *Camp Valencià*.
- Gustau Muñoz i Veiga, director de *Trellat* i cap de redacció de *L'Espill*.
- Rosa Solbes, redactora de *Dos y Dos* i *Valencia Semanal* i primera directora de Ràdio 9.
- Josep Maria Jordan Galduf, promotor de *La Veu de Llíria* i col·laborador de *Saó* entre 1976 i 2012.
- Juli Sanchis Aguado, *Harca*, humorista gràfic de *Saó* i d'altres revistes valencianistes de la Transició.

Bibliografia

- BLASCO, R. (1982). «Unes notes sobre el valencianisme cultural en temps de la II República». *Saó*, núm. 53, p. 15-17.
- (1983). *La premsa del País Valencià, 1790-1983*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- BODOQUE ARRIBAS, A. (2009). *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008): Un estudi de polítiques públiques*. València: Universitat de València.
- CORTÉS CARRERES, S. (1994). *València sota el règim franquista (1939-1951): Instrumentalització, repressió i resistència cultural*. València: Universitat de València; Barcelona: Abadía de Montserrat.
- Cucó, A. (1977). *El valencianisme polític*. Barcelona: Ariel.
- (2002). *Roig i blau: La transició democràtica valenciana*. València: Tàndem.
- FLOR MORENO, V. (2011). *Noves glòries a Espanya: Anticatalanisme i identitat valenciana*. Catarroja; Barcelona: Afers.
- FRANCH FERRER, V. (1992). «Premsa i nacionalisme valencià». A: LAGUNA, A.; LÓPEZ, A. (ed.). *Dos-cents anys de premsa valenciana: I Congrés Internacional de Periodisme. Actes: València, 1990*. València: Generalitat Valenciana, p. 753-772.
- GIFREU, J. (2014). *El català a l'espai de comunicació: El procés de normalització de la llengua als mèdia (1976-2013)*. Bellaterra: Universitat de Barcelona; Castelló de la Plana: Universitat Jaume I; Barcelona: Universitat Pompeu Fabra; València: Universitat de València.
- GÓMEZ MOMPART, J. L. (1992). «L'Hora: l'únic diari valencià en català». A: LAGUNA, A.; LÓPEZ, A. (ed.). *Dos-cents anys de premsa valenciana: I Congrés Internacional de Periodisme. Actes: València, 1990*. València: Generalitat Valenciana, p. 975-983.
- La informació a la Comunitat Valenciana* (1987). València: Generalitat Valenciana.
- LAGUNA PLATERO, A. (1990). *Història del periodisme valenciano. 200 años en primera plana*. València: Generalitat Valenciana.
- MARTÍNEZ SANCHIS, F. (2010). *Periodisme contra les cordes: El valencià en els mitjans de comunicació*. Paiporta: Denes.
- NAVARRO CABANES, J. (1928). *Catàleg bibliogràfic de la premsa valenciana*. València: Diari de Valencia.
- PÉREZ MORAGÓN, F. (1980). «Premsa clandestina al País Valencià. 1962-1977». *L'Espill* (València: Tres i Quatre), núm. 5 (primavera), p. 55-96.
- SANZ DÍAZ, B.; FELIP SARDÀ, J. M. (2006). *La construcció política de la Comunitat Valenciana, 1962-1982*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- VALLÉS SANCHIS, I. (2000). «Nacionalismes al País Valencià: una proposta de tipologies des de la geografia política». *Cuadernos de Geografía*, núm. 67-68, p. 219-239.
- VIADEL, F. (2009). *No mos fareu catalans: Història inacabada del blaverisme*. València: Universitat de València.
- XAMBÓ, R. (2001). *Comunicació, política i societat: El cas valencià*. València: Tres i Quatre.
- (2002). «El cas del País Valencià». A: MARTÍ, J. M. (dir.). *El català als mitjans de comunicació: Situació actual i perspectives*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Societat Catalana de Comunicació, p. 189-224.